

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ВЕРГУН ЛАРИСА ІВАНІВНА

УДК 81'253 = 111=161.2

**ПЕРЕКЛАДНА ВЗАЄМВІДПОВІДНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ
ОСВІТНЬОЇ ЛЕКСИКИ**

Спеціальність 10.02.16 — перекладознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ — 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор **Карaban В'ячеслав Іванович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор **Гудманян Артур Грантович**, директор Гуманітарного інституту при Національному авіаційному університеті Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

кандидат філологічних наук, доцент **Максимов Сергій Євгенович**, доцент кафедри англійської мови і перекладу Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України

Провідна установа: Запорізький державний університет Міністерства освіти і науки України, кафедра теорії та практики перекладу

Захист відбудеться “24” вересня 2004 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філологічних наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, бульвар Шевченка 14.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 10).

Автореферат розісланий “18” серпня 2004 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук

Смуциньська І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

У сучасному перекладознавстві все більше уваги приділяється дослідженню термінів у терміносистемах, що відображають досить різні концептосфери. Терміносистема освіти, а, ширше, освітня лексика, поряд з терміносистемами права, державного управління та інших, належить до сфер, розбіжності між якими досить істотні, а це, безумовно, викликає особливий інтерес перекладознавців. Відмінності в концептуальній структурі систем освіти України, США й Великобританії та, відповідно, між освітньою лексикою української і англійської мов наявні в усіх аспектах. Цим зумовлена необхідність точного перекладного прирівнення освітніх лексем та знаходження точних перекладних відповідників. Відомо, що професійні мови відіграють у наш час дуже важливу роль, освітня лексика є однією з них. Безумовно, неточні перекладні відповідники термінів певної терміносистеми стають значним бар'єром у міжмовному спілкуванні. Дослідження освітньої лексики англійської і української мов у перекладознавчому аспекті – це зменшення дефіциту знань про інші культури, відсутність яких є глобальною лакуною міжмовної комунікації.

Актуальність дисертації зумовлена тим, що проблеми перекладознавчого дослідження концептуально досить відмінних терміносистем у вітчизняному перекладознавстві ще досі не вирішені. Їх теоретичне осмислення допоможе наблизитися до розв'язання проблем уніфікації та стандартизації перекладних відповідників термінів різних мов для спеціальних цілей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів» (код 01 БФ 0147-01), затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Мета дослідження – комплексне перекладознавче прирівнення освітньої лексики англійської та української мов, опис спільних і відмінних рис неповних перекладних відповідників на лексико-семантичному рівні і визначення українських перекладних відповідників англійських етноспецифічних освітніх термінів.

Щоб досягти поставленої мети, необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1. Визначити та окреслити межі освітньої лексики англійської і української мов для їх повнішого перекладознавчого прирівнення.
2. Дослідити становлення перекладних відповідників англійської і української освітньої лексики.
3. Виявити основні розбіжності лексико-семантичних полів «освіта» англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов.
4. Порівняти системи освітньої лексики англійської і української мов для визначення основних труднощів перекладу.

5. З'ясувати характер перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської (британського і американського національних варіантів) і української мов на основі порівняльного аналізу концептуальних схем лексико-семантичних полів «освіта» англійської і української мов.

6. Визначити типові способи і прийоми перекладу англійських термінів системи освіти, які ще не мають перекладних відповідників в українській мові.

7. Виявити рівень перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики.

Об'єктом дисертаційного дослідження є спеціальні лексичні елементи й терміни, що належать до освітньої лексики британського та американського національних варіантів англійської мови і української мови. Для дисертаційного дослідження використано близько 4 тисяч освітніх лексем англійської мови та близько 3,5 тисяч освітніх лексем української мови, зафіксованих у перекладних, лінгвокраїнознавчих, тлумачних і енциклопедичних словниках, довідниках різного типу, навчальних посібниках, спеціальній літературі, пресі та всесвітній мережі Інтернет.

Предметом дослідження є характер перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики, наявність та ступінь адекватності перекладних відповідників освітньої лексики англійської і української мов.

У дослідженні використовувалися такі **методи**: перекладознавчий контрастивний аналіз; порівняння лексики в оригінальних та перекладних текстах у перекладознавчих цілях; компонентний аналіз; аналіз словникових дефініцій; кількісні підрахунки та опитування інформантів (опитано 10 носіїв англійської мови (3 волонтери Корпусу миру 1998-2001 років та 7 студентів американських університетів), а також 8 українських студентів та викладачів, які навчалися у США за програмами обміну).

Матеріалом дослідження слугували монографії, збірки та інші тексти освітньої тематики, статті з наукових освітніх журналів, навчальні посібники, довідники навчальних закладів та описи навчальних курсів загальним обсягом 14 тисяч сторінок, а також освітні матеріали з Інтернету. Крім того, було проаналізовано 46 перекладних, лінгвокраїнознавчих, тлумачних і енциклопедичних словників.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше на основі зіставлення лексико-семантичних полів як цілісних систем у перекладознавчому плані виявлено і описано сфери взаємної перекладної відповідності та невідповідності освітньої лексики в англійській та українській мовах. Завдяки побудові концептуальної схеми лексико-семантичних полів «освіта» для англійської і української мов уперше докладно опрацьовано методіку перекладознавчого дослідження лексико-семантичних полів двох мов, суттєво відмінних своїм складом та змістом.

Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що встановлено міжмовні кореляції освітніх термінів в українській і англійській мовах, виявлено і описано основні способи і прийоми перекладу англійської освітньої лексики, що становить внесок у загальну теорію перекладу та вирішення лексичних проблем перекладу з англійської мови на українську та з української

на англійську. Вирішення проблеми характеру адекватності українських перекладних відповідників англійської термінології освіти сприяє розвитку перекладної лексикографії. Крім того, виявлені подібності й розбіжності лексико-семантичних полів «освіта»-«education» є важливим питанням у вивченні термінологічних проблем перекладу, таких як переклад етноспецифічних термінів концептуально досить відмінних терміносистем.

На захист винесено такі **положення**:

1. Лексико-семантичне поле (ЛСП) «освіта»-«education» – це угруповання лексичних конститuentів, об'єднаних архісемою «належність до освіти». ЛСП «освіта» має однакову конфігурацію в обох мовах. Це тривимірне утворення, стратифіковане на три осі. На осях *x* та *z* розташовані мікрополя, на осі *y* – лексико-семантичні групи. Семантичні множники, що об'єднують лексеми у ЛСП, є універсальними для обох мов: *заклади освіти; учасники навчально-виховного процесу; навчальні дисципліни; оцінювання та контроль знань; організація навчального процесу; документи про здобуття рівня освіти; освітні кваліфікації та вчені звання; артефакти.*

2. Основними складовими методики встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської та української мов є: моделювання ЛСП для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних ЛСП із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій; виділення пар-лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності.

3. Перекладознавчо-контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській та англійській мовах у синхронному зрізі дає підстави виділити три типи пар-лексичних корелятивів. До першого належать пари, конститuentи яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно запозичення з латини чи грецької мови). У першу групу цього типу об'єднані лексеми, набір сем яких повністю збігається. До другої групи належать полісемантичні лексеми з тотожним набором сем лише у деяких лексико-семантичних варіантах. До другого типу відносяться пари, конститuentи яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи частково подібні. Третій тип складається з лексем, що не мають відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові; б) відсутність стислого вербального оформлення для позначення наявного референта.

4. Лексико-семантичні поля «освіта» англійської і української мов становлять значний перекладознавчий інтерес з огляду на те, що вони значною мірою не збігаються в плані їх складу і змісту. Ця невідповідність зумовлена суттєвими розбіжностями в концептуальній будові систем освіти англійських країн і України, а також асиметрією розвитку національних систем освіти, що є причиною існування у кожній освітній системі реалій, на позначення яких використовується етноспецифічна лексика, яка становить головну проблему перекладу. У досліджених полях спостерігається превалювання етноспецифічної лексики, до якої належать лакуни та аналоги. В українській мові третина

конституентів є лакунами стосовно обох національних варіантів англійської мови (НВАМ), а в англійській мові половина конституентів відноситься до лакун, що зумовлює труднощі перекладу українською мовою. Аналоги становлять третину конституентів ЛСП української мови відносно британського та американського НВАМ, тоді як ЛСП обох НВАМ містять четверту частину аналогів українських конституентів.

5. Труднощі перекладу освітньої лексики англійської і української мов зумовлені не лише різними етапами розвитку та становлення освітньої термінології двох мов, а й ступенем її лексикографічного опрацювання у США, Великобританії та Україні.

6. Перекладна взаємовідповідність – це наявність та можливість існування перекладних відповідників. Перекладна двостороння відповідність дослідженої освітньої лексики ЛСП української мови стосовно британського НВАМ становить 36,42%, відносно американського НВАМ – 39%. Двосторонніх перекладних відповідників британського НВАМ є 27%, а американського НВАМ – 31,88% відносно української мови.

Особистий внесок автора полягає в тому, що в дисертації вперше представлено докладне комплексне порівняння систем освітньої лексики англійської і української мов для визначення основних труднощів перекладу; досліджено становлення перекладних відповідників англійської і української освітньої лексики; визначено та окреслено межі освітньої лексики англійської і української мов для їх повнішого перекладознавчого прирівнення; виявлено основні розбіжності лексико-семантичних полів «освіта» англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов; з'ясовано характер перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської (британського та американського національних варіантів) та української мов на основі порівняльного аналізу концептуальних схем лексико-семантичних полів «освіта» в англійській і українській мовах; визначено типові способи і прийоми перекладу англійських термінів системи освіти, які ще не мають перекладних відповідників в українській мові; виявлено рівень перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики.

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути складовою нормативних теоретичних курсів перекладу і спеціальних курсів «Переклад термінів» та «Переклад етноспецифічної лексики», а також слугувати базовим матеріалом для підготовки відповідних підручників та посібників. Результати дослідження можуть бути використані у лексикографічній практиці та практиці перекладу. Матеріал дисертації використано як основу для укладання опублікованого дисертанткою «Англо-українського словника освітньої лексики» (близько 4 тис. слів і словосполучень), а також може бути використаний для укладання аналогічного українсько-англійського словника.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації апробовані на ІХ Всеукраїнській науковій філологічній конференції «Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики» (Черкаси, 31

травня 2000 р.); VI Національній конференції TESOL України «The Way Forward to English Language and ESP Teaching in the Third Millenium» (Київ, 23-24 січня 2001 р.); X Ювілейній Міжнародній науковій конференції ім. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 26-27 червня 2001 р.); XI Всеукраїнській науковій філологічній конференції «Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики» (Черкаси, 31 травня-1 червня 2002 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов» (Тернопіль, 25-26 березня 2004 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковано в одинадцяти наукових працях, зокрема в п'ятих статтях у фахових виданнях, п'ятих тезах конференцій і «Англо-українському словнику освітньої лексики».

Структура дисертації. Дисертація (267 сторінок, з них 193 сторінки основного тексту) складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, бібліографії на 34 сторінках (списку використаної та цитованої наукової літератури (268 позицій), списку лексикографічних джерел (46 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (135 позицій)), додатка А на 40 сторінках («Схеми наповнення лексико-семантичних груп ЛСП «освіта» та їх перекладна взаємовідповідність») та додатка Б («Англо-український словник освітньої лексики»), що міститься в окремій книзі на 300 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі подано загальну характеристику роботи, обґрунтовано актуальність проблеми, новизну дослідження, визначено його мету, об'єкт і предмет, теоретичне та практичне значення та сформульовано теоретичні положення, винесені на захист.

Основна частина дисертації складається з трьох розділів.

У першому розділі **«Загальні аспекти відповідності освітньої лексики англійської і української мов»** вивчено склад освітньої лексики англійської і української мов, подано її визначення, зазначено риси, притаманні освітній термінології. Тут також розглянуто проблему становлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики двох мов, проаналізовано та зіставлено ЛСП «освіта» в англійській і українській мовах. Таким чином, у розділі досліджено загальні аспекти взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов.

У першому підрозділі першого розділу **«Освітня лексика в англійській та українській мовах»** окреслено межі освітньої лексики в англійській і українській мовах і визначено її інтегральну ознаку.

Освітня лексика в англійській і українській мовах – це сукупність лексем, що об'єднана асоціативно-логічними зв'язками у межах ЛСП «освіта» та забезпечує спілкування на різних рівнях у сфері освіти. Інтегральною ознакою для лексики, що досліджується, є семантичний множник *«належність до освіти»*.

У межах освітньої лексики англійської і української мов виділено: 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) суміжні терміни; 2) номенклатура; 3) колоквіалізми: а) розмовна шкільна лексика, б) розмовна студентська лексика, в) професійна розмовна лексика викладачів і вчителів.

Освітні терміни – це лексеми, об'єднані у межах терміносистеми освіти, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти.

Конституентами досліджуваних ЛСП в обох мовах є терміни та розмовні лексеми, що позначають явища, поняття та предмети, які існують в освітній системі однієї країни і відсутні в інших, або терміни-реалії.

Наявність термінів і розмовних лексем суміжних галузей є характерною рисою ЛСП «освіта» в англійській і українській мовах. Більшість термінів, запозичених із терміносистем психології, філософії та теорії пізнання, бібліотечної справи, інформаційних технологій, належить до спільного термінологічного фонду обох мов (*behaviour – поведінка; тест Векслера – Wechsler's test; cognition – пізнання, пізнавальна здібність; конкретне й абстрактне у навчанні – concrete and abstract in learning; Internet learning – навчання за допомогою Інтернету; комп'ютерні навчальні системи – computer-assisted teaching programs; довідковий відділ бібліотеки – reference library department; librarian – бібліотекар*). Частково збігається термінологія, запозичена зі сфери юриспруденції (*in loco parentis – (лат.) замість батьків, як батьки (коли вчитель чи адміністрація школи несе відповідальність за учнів під час їхнього перебування у школі); нострифікація – nostrification*). Найменше взаємовідповідності є між термінами англійської і української мов, запозиченими з інших терміносистем, донорами яких є терміносистеми фінансування, релігії, спорту, військової справи (*half-blue – нагорода спортсменам за друге місце (за участь у малих спортивних змаганнях у Оксфорді та Кембриджі); шкільна спартакіада – school sport competition; choir school – (брит.) школа з навчанням церковному співу (приватна платна школа, (особливо в Оксфордському чи Кембриджському університеті), в якій деякі учні поряд із отриманням звичайної середньої освіти навчаються співу у хорі собору чи церкви; вища духовна школа – higher school of divinity; військова кафедра – ROTC (reserve training officers center)*).

У другому підрозділі першого розділу «Становлення перекладної відповідності освітньої лексики англійської і української мов» досліджено аспект становлення перекладних відповідників освітньої лексики англійської і української мов. Початок лексикографічної фіксації аналізованої лексики цих двох мов на фаховому рівні позначений різними періодами: перші тлумачні фахові словники освітньо-педагогічної тематики у Великобританії і США з'явилися на початку ХХ століття (*The Teacher's Encyclopaedia of the Theory, Method, Practice, History and Development of Education at Home and Abroad, written by many of the most eminent educational writers, thinkers, professors and teachers of the day: In 7 vol. / Ed. by A.P. Laurie. – London: Saxton publishing company ltd., 1911-12*), а в Україні – наприкінці ХХ

століття (Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник / Гол. ред. С. Головка. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.*).

Становлення англо-українських і українсько-англійських перекладних відповідників прослідковується за виданими в різний період перекладними словниками. У неспеціалізованих перекладних англо-українських та українсько-англійських словниках освітня лексика не перевищує 1% від загальної кількості зафіксованих лексем. Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики у ХХ столітті не було, тому «Англо-український словник освітньої лексики» (Англо-український словник освітньої лексики / Уклад. Лариса Вергун. – Тернопіль: «Підручники та посібники», 2002. – 184 с.) став першою спробою уніфікації та стандартизації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі. Він містить близько 4 тисяч англійських освітніх лексем, 43% яких належить етноспецифічній лексиці.

Недостатня уніфікованість та не завжди точне тлумачення деяких термінів української освітньої термінології ускладнило інвентаризацію конститuentів ЛСП «освіта» української мови. Порівняно з українською, англійська освітня лексика (і у британському, і в американському національних варіантах) є сталішою, що пов'язано з різницею у часі формування цих галузей суспільного життя.

У третьому підрозділі першого розділу «Лексико-семантичне поле «освіта» в англійській і українській мовах та проблема перекладної взаємовідповідності освітньої лексики» змодельовано лексико-семантичне поле «освіта» для англійської (британського та американського національних варіантів) і української мов, визначені подібності та розбіжності в концептуальній будові досліджуваних лексико-семантичних полів.

Урахування відношень суперординації та субординації сприяло побудові ЛСП деревоподібної конфігурації. ЛСП «освіта» в англійській і українській мовах є складною ієрархічною структурою, що віддзеркалює систему організації та функціонування освіти в суспільстві. Основою ЛСП для обох мов є термінологічна система освіти.

На основі аналізу досліджуваного поля виявлено закономірність, що є типовою для трьох досліджуваних ЛСП: у кожному відгалуженні наявні угруповання конститuentів, об'єднаних однією родовою ознакою, що, як відомо, є видовою поза його межами. У нашому дослідженні для позначення складників лексико-семантичного поля використовується така термінологія: мікрополе (як складова лексико-семантичного поля), лексико-семантична група (ЛСГ) (як складова мікрополя), лексико-семантична група (ЛСПГ) (як складова лексико-семантичної групи).

Проекція сконструйованих ЛСП на вісь координат дає змогу побачити їх як неоднорідну ієрархічну структуру. Таке поле є тривимірним в обох мовах. На осі *x* та *z* розташовані мікрополя, на осі *y* розташовані лексико-семантичні групи. У межах мікрополя конститuentи об'єднані архілексемою. На осі *x* розташовані мікрополя: *primary education, secondary education, further education, higher education* у британському НВАМ, *elementary education, secondary education, post-secondary education* в

американському НВАМ, *початкова освіта, середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта* в українській мові. Семантичні множники, що об'єднують ЛСГ, є універсальними для трьох ЛСП (американського та британського НВАМ і української мови): *заклади освіти (educational establishments); учасники навчально-виховного процесу (pupils, students, teaching staff (амер. – faculty)); навчальні дисципліни (disciplines, subjects); оцінювання та контроль знань (evaluation and assessment system); організація навчального процесу (organization of the process of education); документи про здобуття рівня освіти (credentials); кваліфікації та вчені звання (degrees and qualifications); артефакти (artefacts)*. ЛСГ проходять через мікрополя.

На осі з ЛСП української мови розташовані мікрополя *спеціальна освіта* (перетинає мікрополя *початкова та середня освіта*), *заочна/ вечірня освіта* (перетинає мікрополя *середня, професійно-технічна та вища освіта*). Термінологія, що належить до мікрополя *дистанційна освіта*, малочисельна, бо ця форма навчання в Україні лише зароджується. Подібно до ЛСП української мови, на осі з ЛСП британського і американського НВАМ розташовані мікрополя *special education (спеціальна освіта)* та *part-time learning (заочна/ вечірня освіта)*. Конституентне наповнення мікрополя *distance learning і дистанційна освіта* збігається частково з причини, зазначеної вище. Лакуною для ЛСП української мови є мікрополе британського НВАМ, об'єднане етноспецифічним бритицизмом *sandwich learning* (комбіноване навчання, що поєднується з роботою на підприємстві).

Порівняно з українською, англійська освітня лексика (і у британському, і в американському національних варіантах) на сьогодні є сталішою, що пов'язано з різницею в часі формування цих галузей суспільного життя (у США і Великобританії це відбулося значно раніше, а в Україні реформування системи освіти триває досі).

Перекладознавче порівняння ЛСП «освіта» англійської і української мов для виявлення подібностей і розбіжностей є одним з аспектів вирішення проблеми взаємної перекладності освітньої лексики обох мов. Кардинальна відмінність аналізованих полів в українській і англійській мовах полягає у конституентному наповненні мікрополів (як у кількісному, так і в якісному планах).

У другому розділі **«Розбіжності складових лексико-семантичного поля «освіта» англійської і української мов як перекладознавча проблема»** проаналізовано розбіжності складових ЛСП «освіта» англійської і української мов з точки зору перекладу. Розглянуто розбіжності між мікрополями «початкова освіта» – «primary education» – «elementary education», «середня освіта» – «secondary education», «професійно-технічна освіта» та «further education» та «вища освіта» – «higher education».

Перекладознавче контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській і англійській мовах у синхронному зрізі дає можливість виділити кілька типів пар-лексичних корелятивів. До першого належать пари, конституенти яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно з латини чи грецької мови). Перша група цього типу нечисленна; до неї належать лексеми,

набір сем яких збігається повністю. Зазвичай, узагальнювальною семою для таких лексем є *назва науки* або *предмета*: *geometry* – *геометрія*; *andrology* – *андрологія, людинознавство*; *grammar* – *граматика*.

До другої групи належать переважно полісемантичні лексеми з тотожним набором сем лише деяких лексико-семантичних варіантів. Зауважимо, що стосовно полісемантичних слів проаналізовано лише ті лексико-семантичні варіанти, що є конститuentами лексико-семантичного поля «освіта», наприклад, *school* і *школа*. Лексема *school* за кількістю семем удвічі перевищує лексему *школа*, а три з них збігаються: *school – institution for educating children* – *школа – навчальний заклад, який здійснює загальну освіту і виховання молодого покоління*; *school – building used by such an institution* – *школа – приміщення, в якому міститься такий заклад*; *school – all the pupils or all the pupils and teachers in a school* – *школа – колектив учнів навчально-виховного закладу; учні й учителі такого закладу*. Сукупність сем двох семем *school – institution for teaching a particular subject* та *school – a course for adults on a particular subject* – в українській мові виражається однією – *школа – спеціальний навчальний заклад, училище, курси, де здобуваються професійні знання, кваліфікації*.

Набір сем наступних лексико-семантичних варіантів лексеми *school* в українській мові закріплений за іншими лексемами, як-от: а) *коледж, університет*; б) *факультет, відділення, інститут*, відповідно: а) *school – a college or university* з узуальним компонентом американського НВАМ, б) *school – a department of a university concerned with a particular area of study*. Лексема *class – a group of students taught together* має узуальну сему приналежності до британського НВАМ – *клас – учні одного з підрозділів школи*; складові семемами *class – an occasion when the group of students taught together meets*; *a lesson* закріплені за українською семемою *урок – заняття*; семема *class – a group of students who finish their studies at school or university in a particular year* має узуальну сему приналежності до американського НВАМ, в українській мові її конституенти закріплені за семемою *випуск*.

З іншого боку, набору сем української семемами *клас – підрозділ початкової, середньої школи або гімназії, до якої належать учні одного року навчання та однакового рівня знань*; *група* – відповідає набір сем, закріплений за англійськими семемами *grade* та частково *form*. Лексема *form* має сему належності до середньої освіти (*secondary education*), а *клас* – належності до початкової та середньої освіти.

До другого типу належать пари, конституенти яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи частково подібні, наприклад: *report card (a written statement about a pupil's work and behaviour)* – *табелі успішності учня (відомість про успішність учня за семестр навчального року або за рік)*. За винятком семи періодичності, позначальні семи цих семем збігаються. Імплицитні семи таких семем є уточнювальними, без їх сукупності неможливо передати повний зміст значення. Для англійської семемами – це *names of subjects, examination marks, a mark for the pupil's term work a comment from the form teacher on the pupil's general progress and conduct a signature of a head teacher*, а для української – *назви*

предметів, оцінки на іспитах, оцінки за семестр, оцінка за поведінку, підпис учителя, підпис директора у кінці навчального року.

Третій тип складається з лексем, які не мають (поки що) точного (адекватного) відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові, наприклад: *Eleven plus (an examination taken at the age of eleven, to decide which type of secondary school a child should go to)* – брит. іспит «одинадцять-плюс» (вибірковий іспит для учнів, яким виповнилося 11 років, на навчання до середньої класичної школи (grammar school); *Ivy League (a group of traditional universities in the eastern USA with a reputation for high academic standards and a high social status)* – амер. «Ліга плюща», найстаріші та найпрестижніші університети Нової Англії (Brown University, Columbia University, Cornell University, Dartmouth College, Harvard University, University of Pennsylvania, Princeton University, Yale University); б) немає стислого вербального оформлення для позначення наявного референта, наприклад: *reentrant* – (амер.) учитель, що певний проміжок часу не працював у шкільній системі, а потім повернувся до школи. Такі конституенти ЛСП найбільш складні у процесі перекладу.

Такі пари-кореляти слугують базою для класифікації конститuentів кожної ЛСГ на лакуни, аналоги і двосторонні відповідники. Лакуна – це лексема, що використовується для позначення явища, поняття чи предмета, відсутнього в культурі мови перекладу і тому вимагає створення перекладного відповідника (*city technology college (скор. CTC)* – (брит.) міський технологічний коледж (середня школа з технічним ухилом, де навчаються учні 11-18 років); *liceum* – лицей). Аналог – це лексема у мові перекладу, яка має корелят у мові оригіналу зі спільними семантичними множниками і використовується як перекладний відповідник (*home-room teacher* – класний керівник). Двосторонні відповідники – це лексеми вихідної та цільової мов, що використовуються на позначення понять, явищ чи предметів, які існують в обох мовах; набір семантичних множників цих лексем збігається в обох мовах (*elementary school teacher* – учитель початкових класів).

Наповнення лакунами мікрополя «початкова освіта» в українській мові становить 25% стосовно британського НВАМ та 18,36% відносно американського НВАМ. Мікрополе «primary education» британського НВАМ має 42,85% лакун порівняно з аналогічним мікрополем в українській мові, а мікрополе «elementary education» американського НВАМ – 35%. Аналоги цього мікрополя в українській мові для британського НВАМ становлять 34,61%, для американського НВАМ – 26,66%. Менше від 50% конститuentів мікрополів «початкова освіта» – «primary education» – «elementary education» – двосторонні відповідники, а саме: у мікрополі української мови їх 40,38% стосовно британського НВАМ та 46,93% відносно американського НВАМ. У мікрополі «primary education» міститься 31,42% двосторонніх відповідників лексемам української мови, а у мікрополі «elementary education» таких конститuentів 38,33%.

До складу мікрополя «середня освіта» в українській мові входить 39,28% лакун стосовно британського НВАМ та 34,4% лакун порівняно з американським НВАМ. Найвищий відсоток лакун

міститься у мікрополі британського НВАМ стосовно української мови – 60,71%, серед конститuentів мікрополя «secondary education», відносно американського НВАМ ця цифра становить 52,5%. 29,76% конститuentів мікрополя «середня освіта» української мови – це аналоги для британського НВАМ і 32,25% – для американського НВАМ.

Конститuentи-аналогі лексем британського НВАМ у цьому угрупованні української мови становлять 29,76%, а лексем американського НВАМ – 32,25%. У мікрополі «secondary education» американського НВАМ 19,16% аналогів українських конститuentів, тоді як у мікрополі британського НВАМ – 15,17%.

У мікрополях «середня освіта» – «secondary education» найнижчий відсоток двосторонніх перекладних відповідників – 30,95% у мікрополі української мови стосовно британського НВАМ та 33,33% порівняно з американським НВАМ. Мікрополе американського НВАМ містить 28,33% конститuentів-двосторонніх відповідників українських лексем, а британського НВАМ – 24,1% таких слів.

Серед проаналізованих конститuentів мікрополя «вища освіта» в українській мові 24,26% є лакунами стосовно британського НВАМ та 23,52% стосовно американського НВАМ. Мікрополе «higher education» британського НВАМ містить 47% лакун стосовно українських конститuentів, тоді як аналогічне мікрополе британського НВАМ – 34,91%. Українських аналогів конститuentів британського НВАМ у цьому мікрополі міститься 38,23%, а конститuentів американського НВАМ – 39,7%. Українські лексеми-двосторонні відповідники лексем британського НВАМ становлять 37,5% від загальної кількості проаналізованих конститuentів, а двосторонні відповідники лексем американського НВАМ – 36,76%.

Отже, наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП «освіта» в обох мовах є більше 60% від загальної кількості конститuentів. Лакун у ЛСП української мови стосовно британського НВАМ – 29,51%, порівняно з американським НВАМ – 25,42%. Відповідно до української мови ЛСП британського НВАМ містить 50,2% лакун, американського НВАМ – 40,8% лакун. Аналоги становлять 34,2% конститuentів ЛСП української мови стосовно британського НВАМ та 35,5% порівняно з американським НВАМ. ЛСП британського НВАМ містить 23% аналогів українських конститuentів, ЛСП американського НВАМ – 27,3% аналогів.

У третьому розділі «**Особливості перекладу англійської термінології освіти у зв'язку з її етноспецифічністю**» розглянуто питання перекладу етноспецифічної термінології терміносистеми освіти англійської мови. Окрім прийомів перекладу англійської освітньої лексики українською мовою, тут досліджено також переклад нових термінів терміносистеми освіти англійської мови двох останніх десятиріч та нових скорочень цієї терміносистеми.

Перший підрозділ третього розділу «Основні способи і прийоми перекладу англійської освітньої лексики українською мовою» присвячений питанню відтворення семантики освітніх термінів у

перекладі. Найпоширенішим прийомом перекладу етноспецифічної освітньої лексики англійської мови є описовий переклад – у такий спосіб створено перекладні відповідники для 37% лексем (*on-campus housing requirements* – вимоги щодо обов'язкового проживання у студентському містечку, *resident tuition* – (амер.) пільгова платня за навчання для жителів штату).

17% лексем перекладається калькуванням (*open plan school* – (амер.) школа вільного планування (звичайно, початкова школа, де поділ на класні приміщення є лише умовним)), 6% – транскодуванням (*deputy* – демай (стипендіат коледжу Магдалини в Оксфорді); *Georgic* – Георгік (один із «Георгіків» Вергілія, який задають переписувати як покарання в Ітонському коледжі, Великобританія)), а для 5% лексем використані аналоги (*academic adviser* – науковий керівник аспіранта; *Lent term* – весняний семестр).

Другий підрозділ третього розділу має назву “Основні способи та прийоми перекладу англійської освітньої лексики українською мовою в існуючих словниках”. Тут розглядаються такі прийоми перекладу: транскодування (*trimester* – триместр, *seminar* – семінар); використання транскодування та варіантного відповідника (*dissertation* – дисертація, трактат; *alphabet* – алфавіт, азбука, абетка); калькування (*self-teacher* – самовчитель); використання усталених еквівалентів (*post-graduate* – аспірант, *non-residence* – екстернат); описовий спосіб (*half-time system* – система, коли учні можуть відвідувати половину занять у школі, а решту часу працювати, *tutee* – студент, який входить до групи певного викладача і одержує у нього консультацію); використання аналогів з коментарем (*Rugbian* – учень (колишній вихованець закритого навчального закладу в Ресбі (Англія)); позначки як додатковий засіб для передачі значень англійських освітніх лексем (*boffin* – розм. учений, спеціаліст; *school-dame* – ірон. шкільна вчителька).

В «Англо-українському словнику» М.І. Балли представлено близько однієї тисячі найуживаніших освітніх лексем Великобританії та США, ними охоплено значну частину конститuentів ЛСП «освіта» обох НВАМ, однак скорочення у словнику представлені недостатньо.

У третьому підрозділі третього розділу «Переклад нових освітніх термінів англійської мови двох останніх десятиліть» проаналізовано освітні неологізми як перекладознавча проблема.

На виникнення неологізмів у сфері освіти впливають різні чинники: розвиток науково-методичної думки, реформування освіти, зміна навчальних планів та програм, поява нових курсів, інновації у фінансуванні освіти, розвиток технічних засобів навчання, зміни у політичній сфері, ступінь відкритості суспільства, його багатонаціональність, тенденція до економії мовленнєвих засобів, збільшення чи зменшення активності та продуктивності різних способів словотворення тощо.

Джерелами поповнення дослідженої нами терміносистеми, поряд із переосмисленням значень слів загальнолітературної мови та запозиченнями з інших мов або ж національних варіантів однієї й тієї самої мови, є й деякі інші терміносистеми – фінансово-банківської справи (*need-gapping* – часткова фінансова підтримка студентів), політики (*preferential packaging* – рейтингове преміювання

студентів, преміювання кращих студентів), медицини (*dependent learner* – ТЗН-залежний учень), військової справи (*drop-drill* – вправа «На підлогу!» (або «Лягти!»)), сільського господарства (*hot housing* – «тепличний метод», інтенсивна методика навчання дітей, щоб виховати їх дуже освіченими), інформаційних технологій (*virtual student* – віртуальний студент), спорту (*gender wrestling* (*mixed gender wrestling*) – змагання у середній школі зі змішаної боротьби (боротьби, в якій беруть участь особи різної статі)) та ін.

З огляду на те, що більшість досліджених інновацій є термінами-реаліями, вони перекладаються із застосуванням різних прийомів перекладу та їхніх комбінацій: повного або семантичного запозичення (транскодування і калькування (*keyboard revolution* – «комп'ютерна революція» (інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій у навчання); *think-pare-share* – «подумай-обгрунтуй-вислови» (техніка, що використовується для уповільнення викладу матеріалу та для заохочення учнів (студентів) брати участь у веденні уроку)); використання певного відповідника в мові перекладу (*face-to-face* – індивідуальні консультації; *chalkface* – клас, класна кімната); надання загальнолітературній одиниці статусу терміна (*home-schooling* – навчання вдома, індивідуальне навчання; *wait time* – час очікування (учителя на відповідь учня чи на формулювання власної думки)).

Практично неможливо побудувати точну модель перекладу нових термінів, що була б сталою і діяла ідеально в усіх випадках. Навіть слова, утворені за допомогою одного і того самого суфікса, можуть передаватися засобами української мови по-різному (наприклад, *McMedia* та *McMed Students*: *McMedia* – радіо- та телевізійні освітні програми; *McMed Students* – студенти, що спеціалізуються на наданні першої медичної допомоги (здобувають освіту молодшого медичного персоналу), студенти медичного училища). Зважаючи на те, що неологізм – це лексема, що з'явилася лише нещодавно у тій чи іншій мові і деколи не всі носії мови без коментаря можуть зрозуміти його значення, переклад неологізмів подається зазвичай із стислим коментарем, за умови відсутності аналога чи відповідника у мові перекладу (*flip-flop* – «метушня» (ситуація, в якій учитель, розпочинаючи одне завдання, кидає його, починає інше і, не завершивши останнє, повертається до попереднього)). У разі належності новоутворення до розряду термінів необхідно утворювати перекладний відповідник, з якого було б зрозумілим значення терміна без пояснення; найчастіше це досягається шляхом утворення складного терміна (*credit transfer* – перезарахування кредитів (зарахування кредитів чи залікових годин, отриманих у закладі освіти однієї країни, закладом освіти іншої країни); *preferential packaging* – рейтингове преміювання студентів, преміювання кращих студентів)).

Четверта структурна частина третього розділу має назву «Переклад нових скорочень терміносистеми освіти англійської мови». Скорочення різних типів широко використовуються в терміносистемі освіти англійської мови. Аббревіатури цієї сфери можуть бути національно специфічними, інтернаціональними та мати різну структуру. У цій терміносистемі спостерігається також омонімія аббревіатур і у межах однієї ЛСГ, і між різними групами. Для перекладу аббревіатур

необхідно знати їхню повну форму та почасти давати додаткові пояснення, зважаючи на те, що переклад скорочень повинен бути зрозумілим.

Переклад англійських освітніх скорочень шляхом створення в українській мові відповідної абrevіатури чи скорочення застосовується не часто. Власне скорочення-відповідник створюється у тому разі, коли скорочувана лексема є інтернаціональною або денотат широко відомий отримувачам інформації: *ISU (International Student Union) – MCC (Міжнародний союз студентів), WFEA (World Federation of Educational Associations) – ВФПА (Всесвітня федерація просвітницьких асоціацій)* і т. ін.

Транскодуються ініціалізми й акроніми лише за умови частого вживання скорочуваної лексеми в культурі мови перекладу чи міжнародного визнання та вагомості денотата: *UNISIST (United Nations Intergovernmental System of Information in Science and Technology) – ЮНІСІСТ (Міжнародна система науково-технічної інформації), UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки, культури)*.

Перенесення скорочення без змін з перекладом його повної форми – третій, не зовсім бажаний (оскільки до української мови вносяться зовсім чужомовні елементи) прийом перекладу англійських скорочень: *PLATO (Programmed Logic for Automatic Teaching Operation) – PLATO (система (індивідуального) навчання за допомогою ПЕОМ), TEMPUS (Trans-European Mobility Programme (Scheme) for University Studies) – TEMPUS (Програма транс'європейської (академічної) мобільності для університетського навчання (між країнами Центральної та Східної Європи і країнами-членами Європейського співтовариства))*.

Найбільша частина скорочень англійської освітньої лексики перекладається повною формою вихідної лексеми: *EAIE (European Association for International Education) – Європейська асоціація міжнародної освіти, ADA (Americans with Disabilities Act) – Закон про заборону дискримінації американців з обмеженою дієдатністю, CRT (criterion-referenced tests) – тести з критеріями оцінювання, REACH («Records of Achievement») – (амер.) «Облік досягнень» (рекомендації, які містять навчальні цілі для кожного семестру початкової школи)* і т. ін.

З огляду на те, що більша частина проаналізованих скорочень є термінами-реаліями, а також через меншу вживаність скорочень в українській терміносистемі освіти, майже всі скорочення перекладаються розгорнутою формою. Скорочені форми деяких термінів-інтернаціоналізмів транскодуються.

ВИСНОВКИ

Освітня лексика в англійській і українській мовах – це сукупність лексем, що об'єднана асоціативно-логічними зв'язками в межах ЛСП «освіта» та забезпечує спілкування на різних рівнях у сфері освіти. Інтегральною ознакою цієї лексики є семантичний множник *«належність до освіти»*. У межах освітньої лексики англійської і української мов виділяються: 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) суміжні терміни; 2) номенклатура; 3) колоквіалізми: а) розмовна шкільна

лексика, б) розмовна студентська лексика, в) професійна розмовна лексика викладачів та вчителів. Освітні терміни – це лексеми, об'єднані в межах терміносистеми освіти, що номінують поняття та явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти.

Початок процесу лексикографічної фіксації освітньої лексики в англійській і українській мовах на фаховому рівні датується різними періодами. Перші тлумачні фахові словники освітньо-педагогічної тематики у Великобританії та США з'явилися на початку ХХ століття, а в Україні – наприкінці ХХ століття. В Україні ще досі бракує тлумачних словників освітньо-педагогічної тематики. Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики у ХХ столітті не було. «Англо-український словник освітньої лексики» став першою спробою уніфікації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі.

ЛСП «освіта»-«education» – це угруповання конститuentів, об'єднаних семою «належність до освіти» («belonging to education»). ЛСП «освіта» має однакову конфігурацію в обох мовах – це тривимірне утворення, стратифіковане на три осі. На вісях x та z розташовані мікрополя, на осі y – лексико-семантичні групи. Семантичні множники, що об'єднують лексеми у ЛСП, є універсальними для обох мов.

Перекладознавчо-контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській та англійській мовах у синхронному зрізі дає підстави виділити три типи пар-лексичних корелятивів. До першого відносяться пари, конститuentи яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно з латини чи грецької мови). У першу групу об'єднані лексеми, набір сем яких повністю збігається. До другої групи належать полісемантичні лексеми, із тотожним набором сем лише у деяких лексико-семантичних варіантах. До другого типу належать пари, конститuentи яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи мають часткову подібність. Третій тип складається з лексем, які не мають відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові; б) відсутність стислого вербального оформлення для позначення наявного референта.

Розбіжності ЛСП «освіта» – «education» зумовлені суттєвою різницею в концептуальній будові систем освіти англomовних країн і України, а також асиметрією у розвитку національних систем освіти. Це є причиною існування в кожній освітній системі реалій, на позначення яких використовується етноспецифічна лексика, що є головною лексичною проблемою перекладу у цій сфері.

Наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП «освіта» в обох мовах становить понад 60% від загальної кількості конститuentів. Лакун у ЛСП української мови стосовно британського НВАМ 29,51%, а порівняно з американським НВАМ – 25,42%. Стосовно української мови ЛСП британського НВАМ містить 50,2% лакун, тоді як американського НВАМ – 40,8% лакун. Аналоги становлять 34,2% конститuentів ЛСП української мови порівняно з британським НВАМ та 35,5% стосовно

американського НВАМ. До того ж, ЛСП британського НВАМ містить 23% аналогів українських конститuentів, ЛСП американського НВАМ – 27,3% аналогів.

Перекладна взаємовідповідність – це наявність та можливість існування перекладних відповідників; перекладознавче прирівнення – це порівняння лексем двох мов для знаходження перекладних відповідників стосовно понять, які позначають лексеми, що порівнюються.

Основними етапами встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов є: моделювання ЛСП для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних ЛСП із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій; виділення пар-лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності.

Перекладна двостороння відповідність дослідженої освітньої лексики ЛСП «освіта» української мови стосовно британського НВАМ становить 36,42%, а порівняно з американським НВАМ – 39%. Стосовно української мови, двосторонніх перекладних відповідників британського НВАМ є 27%, а американського НВАМ – 31,88%.

Особливості перекладу етноспецифічної освітньої лексики обох національних варіантів англійської мови українською мовою полягають у превалюванні описового прийому перекладу, що використовується для створення 37% перекладних відповідників. Другий за частотністю прийом – калькування, ним перекладено 17% етноспецифічних лексем, а 6% лексем перекладено транскодуванням. Найменша кількість перекладних відповідників (5%) створена шляхом використання аналогів.

Основний зміст дисертаційної роботи відображено в таких публікаціях:

1. Вергун Л.І. Переклад англійської освітньої лексики // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – К., 2000. – Вип. 30. – С. 53-55.
2. Вергун Л.І. Особливості структурної організації терміносистеми англійської мови (на матеріалі педагогічної лексики) // Наукові записки Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 1999. – №1. – С. 66-69.
3. Вергун Л.І. Скорочення в англійській терміносистемі «освіта» та їх переклад українською мовою // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2002. – №7. – С. 80-87.
4. Вергун Л.І. Відтворення семантики нових термінів терміносистеми «освіта» англійської мови засобами української мови // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 2002. – №2 (8). – С. 41-46.
5. Вергун Л.І. Перекладознавчий контрастивний аналіз лексико-семантичного поля «освіта» в англійській та українській мовах // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2003. – №10. – С. 62-67.

6. Англо-український словник освітньої лексики / Уклад. Лариса Вергун. – Тернопіль: Підручники та посібники, 2002. – 184 с.
7. Вергун Л.І. Особливості скорочень в англomовній лексиці сфери освіти та специфіка передачі їх значень українською мовою // Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики: Тези Всеукраїнської наукової конференції. – Черкаси: ЧПТ, 2000. – С. 37.
8. Вергун Л.І. Джерела та чинники виникнення нових термінів англійської терміносистеми освіти та їх переклад // Сучасні проблеми термінології та термінографії: Тези міжнародної наукової конференції. – Київ: КМУЦА, 2000. – С. 80-81.
9. Вергун Л.І. Лексика Оксбриджу та її переклад українською мовою // Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики: Тези 9-ї Всеукраїнської наукової конференції. – Черкаси: ЧПТ, 2002. – С. 69.
10. Вергун Л. Особливості перекладу назв університетів США // Соціокультурні аспекти викладання іноземних мов: Тези Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2004. – С. 199-201.
11. Verhun L. Деякі аспекти перекладу англійської освітньої лексики // Матеріали VI Національної конференції TESOL Ukraine «The Way Forward to English Language and ESP Teaching in the Third Millennium». – Київ, 2001. – С. 77 (англ. мовою).

АНОТАЦІЇ

Вергун Л.І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2004.

Метою дослідження є комплексне перекладознавче прирівнення спеціальної лексики сфери освіти англійської та української мов, опис спільних і відмінних рис перекладних відповідників на лексико-семантичному рівні, а також визначення українських перекладних відповідників англійських етноспецифічних освітніх лексем.

У дослідженні визначено та окреслено межі освітньої лексики української і англійської мов для їх повнішого перекладознавчого прирівнення; досліджено становлення перекладних відповідників англійської і української освітньої лексики; виявлено основні розбіжності лексико-семантичних полів «освіта» англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов; представлено порівняння системи освітньої лексики англійської і української мов для визначення основних труднощів перекладу; з'ясовано характер перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської (британського і американського національних варіантів) і української мов на основі порівняльного аналізу концептуальних схем лексико-семантичних полів «освіта» досліджуваних мов;

визначено типові способи і прийоми перекладу англійських термінів системи освіти, які ще не мали перекладних відповідників в українській мові; виявлено рівень перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики.

Ключові слова: перекладна взаємовідповідність, перекладознавче прирівнення, освітня лексика, етноспецифічна лексика, лакуна, аналог, двосторонній відповідник, транскодування, описовий переклад, калькування.

Вергун Л.И. Переводное взаимосоответствие английской и украинской лексики системы образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2004.

В диссертации исследуется переводное взаимосоответствие лексики системы образования английского и украинского языков, наличие переводных соответствий и адекватность переводных соответствий лексики системы образования английского и украинского языков.

В исследовании представлено определение и очерчены границы лексики системы образования украинского и английского языков для целостного переводоведческого приравнивания; исследовано становление переводных взаимосоответствий английской и украинской лексики системы образования; установлены расхождения лексико-семантических полей «образование» английского (американского и британского национальных вариантов) и украинского языков; сконструированы концептуальные схемы лексико-семантических полей английского (британского и американского национальных вариантов) и украинского языков с целью их сравнения; представлено сравнение лексики системы образования в английском (в британском и американском национальных вариантах) и украинском языках с целью определения основных трудностей перевода; определен характер переводоведческих взаимосоответствий английской и украинской лексики системы образования на основе переводоведческого сравнительного анализа концептуальных схем лексико-семантических полей «образование» английского и украинского языков; установлены основные приемы перевода английских терминов системы образования, которые еще не имели соответствий в украинском языке; определен уровень переводного взаимосоответствия английской и украинской лексики системы образования.

Ключевые слова: переводное взаимосоответствие, переводоведческое приравнивание, лексика системы образования, этноспецифическая лексика, лакуна, аналог, двустороннее соответствие, транскодирование, описательный перевод, калькирование.

Verhun Laryssa. Mutual Translation Correspondence of the English and Ukrainian Educational Lexicon. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.06.16 – Translation Studies. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2004.

The thesis highlights the issue of mutual translation correspondence of the English and Ukrainian educational lexicon.

Educational lexicon is defined as a set of word groups and words connected by means of associative and logical relationships in terms of the lexical-semantic field «education» which provide communication on different levels in the sphere of education. The seme «belonging to education» is an integral feature of this lexicon. As regards the sub-language of education, the following constituent parts are distinguished: 1) terms: a) educational terms proper, b) marginal terms; 2) nomenclature; 3) colloquialisms: a) schoolboys' slang, b) students' slang, c) slang of university and school teachers. Educational terms are lexemes which belong to the terminological system of education, denominating concepts and phenomena of this sphere and which are used for educational communication on the professional and everyday level. The lexicographic recording of the English and Ukrainian educational lexicon started at different periods. In the USA and Great Britain, the first monolingual explanatory dictionaries of educational lexicon were published early in the 20th century, while in Ukraine they appeared in the late 20th century. In Ukraine, there is still a lack of dictionaries of this kind. *English-Ukrainian Dictionary of Educational Lexicon*, compiled by the author of this thesis, is an attempt to unify and standardize English-Ukrainian translation equivalents of educational terminology. The dictionary contains about 4 000 head words and represents the main bulk of educational terminology and domains of education. An English ethnospecific educational lexicon accounts for 43 per cent of head words.

The lexical-semantic field (LSF) «education» is a group of lexical constituents, united by the seme «belonging to education». The structure of the field is similar in both English and Ukrainian languages: it is three-dimensional. Microfields are located on the axes *x* and *z*, lexical-semantic groups are situated on the axis *y*. The semes incorporating lexemes into lexical-semantic groups are universal for both languages; they are: *educational establishments; pupils, students, teaching staff* (Amer. – *faculty*); *disciplines and subjects; evaluation and assessment system; organization of the process of education; credentials; degrees and qualifications; artefacts*. The microfields situated on the axis *x* are *primary education, secondary education, further education, higher education* for British English, *elementary education, secondary education, post-secondary education* for American English, and *початкова освіта, середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта* for the Ukrainian language. The microfields *special education, distance learning, part-time learning* of both British and American English correlate with the Ukrainian microfields *спеціальна освіта, дистанційна освіта, заочна/вечірня освіта*. The microfield *sandwich learning* in British English has no correspondence in the Ukrainian LSF «education».

Discrepancies of LSF «education» of the English and Ukrainian languages arise from substantial conceptual diversity of the systems of education in the English-speaking countries and Ukraine and from differences in the stages of development of their national systems of education. This causes the existence of

nationally biased lexicons in the LSF «education» of the English and Ukrainian languages. This kind of lexicon is the major problem of translation.

As a result of a contrastive-translatological analysis of the constituents of the LSF «education» of the English and Ukrainian languages, three types of lexical correlate pairs of educational lexemes are distinguished. The constituents of the first type have similar phonographic structure and etymology. The first sub-type of this type comprises words with absolutely similar semantic structures. The second sub-type includes polysemantic lexemes which have similar meanings in terms of one lexico-semantic variant. The second type is represented by lexical pairs with different verbal expression of constituents: the semes of these constituents are partially similar. The third type consists of lexemes without adequate equivalents in the receptor language.

The above-mentioned analysis is a sufficient background for classification of the constituents of the LSF «education» in the English and Ukrainian languages into lacunae, analogs and reciprocal equivalents. Lacunae are words used to denote phenomena, concepts or objects absent in the culture of the receptor language; they demand the coinage of equivalents in the target language. Analogues are words in the target language which have correlates of the source language with partially similar semantic units; they are often used as translation equivalents. Reciprocal equivalents are words in the source language and the target language denoting phenomena, concepts or objects similar in both languages.

Lacunae and analogs are considered to belong to nationally biased lexicon. 60 per cent of the constituents of the LSF «education» in the English and Ukrainian languages is nationally biased words. The LSF of the Ukrainian language has 29.1% of lacunae, as compared with the LSF of British English, and 25.42%, as compared with the LSF of American English. With regards to the LSF of the Ukrainian language, the LSF «education» of British English contains 50.2% of lacunae; the LSF «education» of American English has 40.8% of lacunae. Analogues constitute 34.2% of the LSF «education» of the Ukrainian language with reference to British English, and 35.5% with reference to American English. Concerning the LSF «education» of the Ukrainian language, the LSF of British English has 23% of analogs, the LSF of American English, 27.3%.

Mutual translation correspondence is the existence or possibility of existence of translation equivalents in the target language. Reciprocal equivalents of the LSF «education» of the Ukrainian language against the LSF of American English constitute 36.42%, and against the LSF of British English – 39%. With regard to the Ukrainian language, reciprocal equivalents of the LSF «education» of British English comprise 27% of its constituents, and reciprocal equivalents of the LSF «education» of American English comprise 31.88%.

The research highlights main peculiarities of translation of the English educational lexicon into Ukrainian. Descriptive translation is used to render 37% of English educational lexemes, 17% of the words analyzed is rendered by means of loan translation, and 6%, by means of transliteration/transcription. Analogues (partial equivalents) are used to translate 5% of the lexemes.

The main stages of determination of mutual translation correspondence of the educational lexicon in the English and Ukrainian languages are: modeling of the LSF «education» in the English and Ukrainian languages;

bringing into comparison the models of LSFs to define conceptual discrepancies; comparison of the constituents of the LSFs using componential analysis and analysis of definitions; classification of the constituents of the LSFs into lacunae, analogs and reciprocal equivalents; estimation of statistical data; and final determination of mutual translation correspondence.

Key words: mutual translation correspondence, educational lexicon, ethnospecific lexicon, lacunae, analogs, reciprocal equivalents, transcription/transliteration, descriptive translation, loan translation.

*****